

Branko Matan

Smrt Dunje Koproščec u Granadi

U Španjolskoj umrla jedna od osnivačica i istaknuta članica Kugla glumišta – Dunja Koproščec, 18. 3. 1954, Osijek – kraj prosinca 2008, Granada, Andaluzija

Prije nekoliko dana u Zagreb je stigla vijest da je u Španjolskoj umrla Dunja Koproščec, jedna od ključnih osoba *Kugla glumišta*, kazališne grupe koja je u velikoj mjeri obilježila drugu polovicu sedamdesetih i početak osamdesetih godina i čiji utjecaj traje do danas.⁰¹ Vijesti koje su stigle veoma su oskudne: umrla je u gradu Granadi u pokrajini Andaluziji, posljednjih godina tamo je živjela, kažu “na minimumu”, žena koja ju je povremeno posjećivala pronašla ju je mrtvu, sjedila je u fotelju, doimala se kao da je zaspala. Napravljen je obdukcija, nisu nađeni nikakvi znakovi bolesti, nikakvi tragovi trovanja ili drugih supstancija. Uzrok smrti nepoznat, datum smrti nepoznat. Pokopana je prema islamskome obredu, posljednjega dana prosinca ili prvoga dana siječnja. Umrla je pod promijenjenim prezimenom, kao Dunja Hirschter.

Bila je osječko dijete, rođena 18. 3. 1954, u kazalište je ušla kao šesnaestogodišnjakinja u veljači 1971. kada je nastupila u predstavi *Štepkenteri* koju je prikazao *Omladinski scenski studio Minitetra* pod vodstvom Branka Mešega. Predstava, do danas legendarna, bila je kolektivni rad i svojevrsni generacijski istup (sudjelovali su Zlatko Burić, Damir Munitić, Ljupka Mišljenčević i drugi). Ponešto o predstavi govori već njezin naslov, “štepkenter” je izmišljena riječ, neologizam, ali izmišljena tako da zvuči starinski, da podsjeća na esekersku riječ. Kao generacij-

ski, tinejdžerski istup predstava je imala obilježja suočavanja s različitim aspektima života, jedan od tih aspekata bio je obiteljski. Svjedoci kažu da su Dunjini roditelji sjedili u publici i da su se u predstavi prepoznali (i to, prema svjedocima, opravdano).

U Zagrebu studira engleski i komparatistiku, mota se po onodobnim studentskim teatrima, *SŠG-u* (*Studentskom satiričkom glumištu*) i *SEK-u* (*Studentskom eksperimentalnom kazalištu*), u veljači 1974. igra glavnu ulogu u *SEK-ovoj* izvedbi Čehova, predstava se zove *Na glavnoj cesti*. Godine 1975. nalazi se u malenoj grupi osnivača *Kugla glumišta*, teatra koji će ubrzo dobiti značajke kulturnoga pokreta. Slijede predstave, akcije i filmovi *Kuglina zlatnoga razdoblja* između 1975. i 1982., predstave poput *Dočeka proljeća*, *Mekanih brodova*, *Bijele sobe* i *Posljednje ljubavne aфере*. U skladu s tada dosta proširenim artistskim etosom, kao autori se potpisuju “kolektivi”, ali svi znaju da je ona jedna od najvažnijih kreatorskih glava u grupi.⁰²

U skupini u kojoj su sve vrste laži bile zabranjene, a posebne one umjetničke, Dunja Koproščec bila je možda najradikalnija. Premda je, unutar poznatih podjela u *Kugla glumištu*, pripadala “mekanoj frakciji”, naknadno se pokazala kao začetnik i inspiracija “tvrde frakcije”. Bila je umjetnik koji ide do kraja, koji umjetnost uvijek gura prema rubu, prema opasnoj točki na ko-

⁰¹ Tekst je izvorno objavljen kao nekrolog u *Jutarnjem listu*, vidi – Branko Matan: *Dunja Koproščec; Smrt zagrebačke kontrakulturne legende, Jutarnji list*, 12/2009, br. 3788, 8. 1. 2009, str. 23. Istodobno je objavljen i na beogradskome portalu *Peščanik*. Ovdje se donosi u proširenome i neznatno ispravljenome obliku. ⁰² U to doba živi u braku i – kada se potpisuje – potpisuje se na različite načine. Vjenčala se sa Zlatkom Burićem Kićom godine 1974. i bila u braku do 1982. Poslije vjenčanja preuzela je suprugovo prezime i službeno se zvala Dunja Burić. Međutim, u javnome radu to ime nije koristila, najčešće se pojavljivala kao Dunja Koproščec, ponekad – dosta rijetko, uglavnom u početku – kao Dunja Koproščec-Burić.

Prezime Hirschter, pod kojim je umrla, uzela je od bake Esekerice, majčine majke (djevojački Hirschter, udane Bešlić), osječke Švabice, dobre duše Dunjina djetinjstva. U znak zahvalnosti na bakinoj dobroti mladi su supružnici sedamdesetih godina, možda i poslije, trajno nosili rasparene bakine naušnice: Dunja je svoju nosila na desnom uhu, Zlatko Burić svoju na lijevom.

Mimohod – ili uvodni dio – iz predstave *Priča o djevojci sa zlatnim ribicama i cirkusu Plava zvijezda*, fotografija s nastupa *Kugla glumišta* u sklopu zagrebačkoga *Muzičkoga biennala*, 12. 5. 1979. u 14 sati ispred Glavnoga kolodvora – na slici s lijeva: Krešo Jovanov, Goran Šuljić, Kruno Mavar, Igor Šuljić, Drago Gotlin, Renata Demirović Persa, Milan Vukšić Ciki, Dunja Koproščec, Vladimir Dajković Ajk, Damir Bartol Indijanac. Lijevo od Dajkovića razabire se u pozadini dugokosa pojava Željka Zoriće Šiša

Vijest o smrti Dunje Koproščec u Zagreb je stigla točno u trenutku kada su se, nakon više od četvrt stoljeća, prvi put u velikome projektu okupile sve *Kugline* frakcije i mnogi izvanfrakcijski pojedinci. Glas o smrti došao je prvi dan rada, projekt je nosio naslov *Knjiga mrtvih*. Premijerno je prikazan 18. lipnja 2009. i u pripremama se pretvorio u *hommage* Dunji, svojevrsni umjetnički oproštaj s njom. Nekoliko tjedana prije Dunjine smrti, potkraj studenoga 2008, stigao je glas da je umrla Ljupka Mišljenčević, "štekpenterica" iz 1971. i kasnije članica *Kugle*

joj umjetnost prestaje biti umjetnost i postaje život. Potkraj sedamdesetih godina u tom joj je smislu blisko iskustvo Antonina Artauda, ne sanjara kazališta nego sanjara života, putnika u Meksiko i čovjeka koji je godine 1936. živio u tamošnjemu plemenu Tarahumara.

Početak osamdesetih prvi put odlazi u Maroko, tamo se po svemu sudeći suočava s intenzitetima koji nadmašuju sve što je do tada doživjela. Godine 1984. ili 1985. posljednji put nastupa na kazališnoj sceni, predstava – koje se danas ni sudionici ne sjećaju najbolje – zvala se *Modna revija*, izvođena je u Studentskome centru i bila je njezin samostalni istup, izvan *Kuglinih* frakcija. Dominirala je globalna vizura, različite kulture, civilizacije, vjere.⁰³ Negdje u to doba prelazi na islam, putuje zemljama Ma-

greba i Španjolskom. Sredinom osamdesetih izaziva incident na alžirsko-marokanskoj granici kada na, navodno sjajnome, arapskome glasno čita Kuran i poziva na ustanak protiv vlasti međunarodnoga kapitala.

Živi posvuda, o njezinu životu znadu se samo natuknice: Šestine, Španjolska, deportacija, Osijek, bolnice, povratak u Španjolsku pod novim imenom.

Zašto Španjolska, odakle ta turobna smrt u Granadi? Prema pretpostavkama onih koji su je najbolje poznavali posrijedi nije bila Španjolska, nego Andaluzija – i mitsko i stvarno mjesto srednjovjekovnoga, višestoljetnoga susreta triju kultura: muslimanske, židovske i kršćanske. Mjesto vrhunskih djela tih kultura i

⁰³ Predstava je poslije premijere imala relativno velik broj izvedbi, većinom izvan Zagreba. Dunja je barem godinu dana živjela od prihoda ostvarenih na turnejama. Za tehniku i zvuk bio je zadužen Ivan Bilosnić Bic, poznati glazbenik, ključna figura grupe *Sexa*.

Dunja Koprolčec kao Direktorica cirkusa u predstavi *Priča o djevojci sa zlatnim ribicama* i *cirkusu Plava zvijezda*, svibnja 1979, fotografija s nastupa *Kugla glumišta* u Murteru, u pozadini Dolores Valković, članica *Coccolemocca*, na privremenoj ispomoći u ulozi Djevojke sa zlatnim ribicama (zamjenjuje odsutnu Anicu Vlašić)

mjesto neke nejasne, drevne tolerancije u najvećem mogućem mjerilu: globalnome.

Sredinom osamdesetih u jednome pismu govorila je o svojoj smrti, o tome kako bi željela umrijeti. Uz pismo bila je priložena kopija pjesme koju je tada otkrila, Brechtove *Empedoklove cipele*.⁰⁴ Smrt koju je prepoznala kao blisku javila se iz te pjesme.

Empedoklovu cipelu nije lako prepričati, ugrubo se može reći da pjesma govori o smrti nastojeći smrt demitologizirati, udaljiti od praznovjerja, deificiranja, mistifikacija o onostranosti. Brecht je piše u doba *velikih vođa*, posebno Hitlera i Staljina, u doba najvećega mraka *mračnih vremena* dvadesetoga stoljeća. Pjesma je, utoliko, i polemična: smrt kao da želi oduzeti *onodobnim* kultovima smrti, a onda i *uopće* kultovima smrti, *njuškanju za velikom tajnom* (kako stoji u tekstu), i učiniti je onakvom kakva, po njemu, treba biti – ljudska, prirodna, ovozemaljska.

U pjesmi Empedoklo režira svoju smrt. Odlučio je umrijeti, a način na koji želi umrijeti uvodno se prikazuje kao čin nježnosti, očitovanje ljubavi prema bližnjima.

*Kad je Empedoklo, Agrigenčanin,
Stekao uvažavanje svojih sugrađana a istovremeno ga
Sustigla staračka iznemoglost,
Odluči on da umre. Ali kako je
Voleo neke od onih koji su njega voleli,
Nije hteo da čili⁰⁵ na njihove oči, više je
Voleo Ništa.*

Te koje je volio i koji su ga voljeli poveo je jednoga dana na Etnu:

*Pozva ih na izlet, ne sve,
Ovoga ili onoga izostavi, tako da u izboru
I celom poduhvatu
Bude što više slučajnosti.*

⁰⁴ Pjesma je iz 1935, objavljena 1939, naslov izvornika *Der Schuh des Empedokles*, zbirka *Svendborger Gedichte*, ciklus *III Chroniken* (vidi primjerice *Die Gedichte von Bertolt Brecht in einem Band*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1981, str. 657-660). Dunja je pjesmu čitala u srpskome prijevodu, u tada friškome izdanju – Bertolt Brecht: *Izabrane pesme*, izbor i prijevod Slobodan Glumac, Nolit, Beograd, 1979, pjesma se nalazi na str. 169-172. ⁰⁵ Od čiljeti = nestajati, iščezavati, kopnjeti, propadati, ginuti.

Kad su došli do vrhunca, Empedoklo ih “neopaženo napusti”. Počeli su ga tražiti, njega nije bilo.

*Kad su se njegovi prijatelji,
Bez njega, a sve tražeći ga, vratili kući,
Poče u toku sledećih sedmica i meseci njegovo postupno
Umiranje, onako kako je to sam želeo. I dalje su ga
Neki čekali, dok su ga drugi već
Smatrali mrtvim.*

Tek tada, naknadno, pronađena je na vrhu planine njegova cipela. U pjesmi se iznose tri pretpostavke o cipeli:

- Empedoklo je svoju smrt dijelom režirao kao pouku, cipelu je ostavio kao podsjetnik protiv brbljarija o onostranome, dokaz da je “umro kao što svi umiru”.
- Upravo suprotno, Empedoklo je – suočen sa smrću – ipak imao svojih planova s onostranim, cipela ga je prevarila, izdala, osujetila njegovu nakanu da svoju smrt predoči kao nadnaravnu, drukčiju od drugih smrti. (Odnosno, u zagradi kaže Brecht, možda je sam vulkanski “krater, razljućen takvim postupkom,” cipelu “jednostavno izrigao”.)
- Prema trećoj pretpostavci nikakvih planova nije bilo, Empedoklo cipelu nije izuo (jer je “zaboravio našu glupost i nije pomislio na to kako žurimo / Da mutno još više zamutimo”), vulkan je cipelu izbacio radeći ono što uvijek radi, “rigajući vatru kao obično” (“jer brdo ništa ne veruje niti se bavi nama”).

Empedoklova smrt, režirana poput kazališne predstave, ostaje zagonetka. Je li režija uspjela, je li sve ispalo onako kako je bilo predviđeno – o tome na kraju ne znamo ništa. Smrt koju nam Brecht daje očišćena je od svih ljuštura, ali je na neki profani način tajnovita, nesvodiva. Utoliko je, očito, bliska estetici *Kuglinih* glasovitih predstava.

Što se zbivalo u Dunjinoj Andaluziji teško je i naslućivati. Jesu li promjene posljednjih gotovo četvrt stoljeća učinile da njezin odnos prema smrti bude drukčiji? Vjerojatno jesu. Mi, koji smo još tu, izvan ovih ili onih Andaluzija, nemamo drugo do sjećanja na njezinu lektiru iz osamdesetih godina.

U neobičnoj biografiji Dunje Koproščec valjda najčudnija epizoda bio je trenutak njezine hrvatske i, u ono doba, jugoslavenske slave. Trenutak kada se zatekla u središtu prilično ozbiljnoga kulturnoga skandala. Godine 1980. vodeći ljudi kazališnoga *mainstreama* odlučili su se – djelomice pod pritiskom činjenica i javnosti – pripustiti hrvatsku kazališnu alternativu na Dubrovačke ljetne igre. Kada je nagrada Orlando za najuspješnije umjetničko ostvarenje u dramskom programu, nagrada koju je dodjeljivao *mainstream-žiri*, predana Dunji Koproščec kao zastupnici *Kugle* za predstavu *Ljetno popodne*, odjednom se sve preokrenulo. Počelo je brutalno lupanje po “amaterki”, laganje o “golišavoj djevojci” koja je u “privatnim” odnosima sa žirijem. Dubrovačke ljetne igre gnjevno su napadale dio svojega vlastitoga programa jer je bio odviše uspješan, a ljudi koji pojma nisu imali o njezinu radu, koji nikada nisu vidjeli nijednu njezinu predstavu, govorili su o njoj s mržnjom i s potpunim prezirom.

Pljuvačku je podnijela dostojanstveno i kao borac. Onako kako je, pretpostavljamo, dočekala i smrt.